

Den flydende bevidsthed

Fra "i" til @

Essay af Anders Hougaard

I hvad vi kan kalde den *klassiske erkendelsesmodel* har det aldrig været anerkendt at opnå indsigt igennem søgen på tværs af kilder. Man kan for eksempel ikke stille sig op til et filosofisymposium og sige, at man har opnået en dyb forståelse af Heidegger igennem opslag i 27 forskellige encyklopædier. Derfor er opslag i det hele taget ikke noget, man praler med i lærde sammenhænge, med mindre opslaget gælder specifikke citater. Idealet er, at man opnår indsigt og erkendelse igennem vedholdenhed ved den enkelte kilde. Og det forstås, at jo mere vedholden man er og i jo højere grad man er i stand til at fastholde et roligt, fastlåst blik, jo dybere trænger man ind i et værks iboende betydning. Man kontemplerer. Man babber på piben. Man udøver dyb koncentration.

Ved koncentration i den klassiske erkendelsesmodel samler man sine mentale resurser på samme sted i tid og rum og alt andet lukkes ude. Ved denne anstrengelse gøres værket til en beholder for koncentrationen og det bliver muligt at finde indsigt "i" værket. Koncentrationen bevæger sig "ind" eller "ned" i værket, men aldrig til siden. Sidelæns bevidsthedsbevægelser ses som et tegn på diversion eller manglende indsigt. Man kan skøjte over overfladen eller tænke frem og tilbage. Man kan have problemer med at få hul på teksten eller man kan slet og ret finde den overfladisk. Koncentration skal begrænses inden for

*Anders Hougaard, Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet
hougaard@sdu.dk*

værkets rammer for at indsigt kan opnås, og værket skal rumme en dybde.

Rammerne for koncentrationen udvides ofte til at indbefatte omgivelserne. Vi skaber fysiske og sociale omstændigheder, der forankrer den ideelle bevidsthedstilstand. Man lukker sig fysisk inde for at begrænse bevidsthedens mulighed for sidelæns bevægelser og spring. Man sidder ved adskilte pulte i læsesale og på kontorer eller bøjer sig sammen om et værk i toget, sofaen eller lænestolen. Og man vil ikke forstyrres af sidelæns forbipasserende. Koncentration er en anti-kontaktsport, der dyrkes i lukkede rum i lukkede bygninger. Koncentration er en lukkebevægelse. Og det er en udelukkebevægelse. Og koncentrationen er både mentalt, kropsligt, arkitektonisk og socialt forankret og forlænget.

Den klassiske erkendelsesmodels ikoniske medium er bogen. Bogens fysiske form er skabt til at lede bevidstheden dybere og dybere ind i et afgrænset og afsondret rum. Indholdet er omsluttet af et cover, der må åbnes for, at man kan trænge ind i bogens erkendelsespotentialer. Indsigten opbevares omhyggeligt. Og gennem terapeutisk venden af sider i bogen ledes erkendelsen dybere og dybere ind. Dybden af indtrængning, dybden af opnået erkendelse kan aflæses umiddelbart i den samlede tykkelse af de sider, der er læst eller mere formelt ved at tælle sideantal. En bog har ikke flader, selvom en side godt kunne se ud som om, den var en flade. Siderne er dybe beholdere. Øjnene bevæger sig kun beskedent og begrænset hen ad siden men sindet og sjælen trænger *ned* i dem.

Bogen fordrer koncentrationens fysiske lukke- og udelukkebevægelse. Den vil ind til kroppen. Man må bøje sig over den eller tage den op til sig. Den kan nedsænkes i bløde huler. Og efter endt læsning kan den udstilles i reoler, der kan danne lukkede rum og hvor den lægger yderligere centimeter til den opnåede indsigt. Reolen akkumulerer og bevarer de dybe enheder af indsigt og fremviser den voksende, forlængede viden.

Langt fra blot at være et intellektuelt erkendelsesideal udgør den indkapslede bevidsthed et dominerende samfundsideal. Fra de er ganske små trænes børn for eksempel i at indkapsle deres opmærksomhed i egentlig koncentration. Forældre er stolte, når deres børn udviser evne til at samle deres opmærksomhed i koncentrerede aktiviteter. Omvendt er forældre bekymrede, hvis barnet bevæger sig for meget til siden eller springer i opmærksomhed. Og psykiatrien støder til med en diagnose: ADHD, opmærksomhedsforstyrrelse.

Til tider kan der dog opstå domænekampe inden for den klassiske erkendelsesmodel. Et af tidens terapeutiske mottoer er, at vi "er for meget i hovedet"; vi skal "ned i kroppen". Dette alternative paradigme tillader sidelæns kropslig bevægelse, men kun så længe koncentrationen fastholdes *nede* i kroppen. Elevator-koncentration tillades ikke. Et andet men ofte relateret terapeutisk motto går ud på at fastholde koncentrationen i "nuet". Matematisk og dagligdags set er "nuet" et punkt, som der ikke kan være noget i. Men mindfulness-terapeuter forsøger at lære os at udstrække nuet til et rum, vi kan proppe vores bevidsthed ned i. Og hvis vi lykkes med denne akrobatiske øvelse får vi det ifølge terapeuterne rigtig godt.

Men for alle de klassiske erkendelsesparadigmer gælder, at det at bevæge sig sidelæns er en dysfunktion og nogle gange ligefrem patologisk. Ting, der bevæger sidelæns kan ikke sidde fast, og de får derfor aldrig rødder og ordentlig næring. De passerer blot. De er transiente, midlertidige og vindfølsomme. Og så er de jo i sagens natur overfladiske. Når man bevæger sig sidelæns bliver de potentielle dybder til overflader. Og hvis man altid bevæger sig sidelæns eller er særligt disponeret for det, udvikler man en nichepræference for overflader. Derfor er den klassiske erkendelsesmodels antitese "fladen" eller i den elektroniske tidsalder "skærmen"-og særligt den ly-

sende skærm idet den med sine blændende stråler ligefrem synes at forsvare sig imod gennemtrængning.

Med fremkomsten af de elektroniske medier er der således tilvejebragt en elektro-arkitektonisk trussel imod den hyldede erkendelsesform og dens etik. Jean Baudrillard (1988) er en af mange, der har formuleret denne trussel i den klassiske models ånd:

"There is no longer any transcendence or depth, but only the immanent surface of operations unfolding, the smooth and functional surface of communication. In the image of television, the most beautiful prototypical objects of this new era, the surrounding universe and our very bodies are becoming monitoring screens."

Men skærmen har fortsat sit indtog og allerede i 1995 spåede kommunikationsteoretikeren Eli Noam et paradigmeskifte i den akademiske verden, der ville gøre bogen til det lette og dumme medium. På trods af skærmens ringeagtede status (den dag i dag) vil de skærmbårne medier overtage rollen som de videns-tunge, imens bogen i overvejende grad vil være til det komfortable, udfordrende tidsfordriv.

Man skulle mene, at dette ville være en umulighed. Man skulle mene, at verden ville blive kastet ud i en kollektiv sidelæns limbo. Man skulle mene, at menneskeheden dermed havde tabt århundreders udvikling hen imod strukturer, der optimalt understøttede den optimale form for erkendelse. Og der er også rigeligt med kommentatorer til udråbe dommedag for fordybelse, erkendelse, ægthed, mental sundhed m.m.m. I internettets tidlige dage talte man meget om "the information highway", oftest i positive, optimistiske vendinger.

Men hurtigt skiftede fokus til bivirkningerne ved hastig sidelæns bevægelse. Især unge menneskers medievaner og adfærd i det hele taget blev beskrevet som "shoppende" eller "zappende". Og i dag har videnskaben fuldt trop og betoner de skadelige sociale, psykologiske og neurale effekter af internetbrug. Og analyserne centrerer sig typisk om det problematiske i sidelæns eller fladebevægelse. Hjerneforskere betoner for eksempel informationsstrømmens ødelæggende virkning på korttidshukommelsen (Klingberg, 2008). Og psykologer advarer imod tabet af for eksempel intimitet i internetmedierede sociale relationer (cf. Turkle, 2011)

Hele denne panik har dog en tendens til at udfolde sig som en form for rituelle ramaskrig på sidelinjen af et grundlæggende paradigmeskifte, som for længst har manifesteret sig langt uden for de flimrende skærme. Denne form for ramaskrig finder sted, når overgange fornemmes og en følelse af tab kobles med en oplevelse af noget overvældende nyt. Erkendelsens fysiske rammer ændrer sig drastisk i disse år. Lukkede bygninger erstattes af store, blanke, gennemsigtige flader omkring gennemgående rum. Universiteter, biblioteker og andre "boglege" institutioner opføres ikke som afskærmede rum, men som forbindende rum. Kontorer udstyres med glaspartier ud imod fællesgange som for at fremme tænkning på tværs. Og den horisontale arkitektoniske frigørelse, er allerede længe blevet imødekømt af en ny vision for viden og udvikling: den tværfaglige tilgang, løsrivelsen fra den monodisciplinære dybdefokus. Men mest gennemgribende har internettet med sin *klikologi* og sit endeløse netværk af sidelæns forbindelser måske skabt det ultimative medium for en utøjlet, flydende bevidsthed. Internetbåret erkendelse findes ikke "i" noget som helst men "@"- "ved" eller "på"-og særligt @ flydende sekvenser.

"i" er en vedvarende tilstand. Bevægelse i forhold til "i" går i "dybden" ("ned" eller "ind") begrænset inden for rammerne af den snævre tilstand. @ er en stedsangivelse. Den er midlertidig. Bevægelse i forhold til @ foregår hen imod eller ud fra noget. @ forholder sig ikke vedvarende til det enkelte punkt, men forholder punkter i relation til hinanden. I @-paradigmet transformeres den klassiske suveræne, afgrænsende, beholder for "i"-erkendelse om til et punkt på en på en linje, og bringes dermed i en form for krise.

Træder man imidlertid uden for den klassiske erkendelsesmodels rammer bliver det muligt at se @-paradigmet, den flydende bevidsthed, ikke som en krisetilstand, men blot som en ny tilstand. Men man kan også gå længere endnu og se @-paradigmet som bedre og mere hensigtsmæssigt forankret i den menneskelige bevidstheds uendelige strøm, eller *stream of consciousness*. Her introduceret i psykologien ved William James (1892):

"Consciousness, then, does not appear to itself chopped up in bits. Such words as 'chain' or 'train' do not describe it fitly as it presents itself in the first instance. It is nothing jointed; it flows. A 'ri-

ver' or a 'stream' are the metaphors by which it is most naturally described. *In talking of it hereafter, let us call it the stream of thought, of consciousness, or of subjective life.*"

Og her vil den klassiske models fortalere så nok indvende, at @-erkendelse med sin skiften fra punkt til punkt ikke er sammenhængende som en strøm, men derimod hakket i småstykker. Til det svarer James:

"But now there appears, even within the limits of the same self, and between thoughts all of which alike have this same sense of belonging together, a kind of jointing and separateness among the parts, of which this statement seems to take no account. I refer to the breaks that are produced by sudden *contrasts in the quality* of the successive segments of the stream of thought. If the words 'chain' and 'train' had no natural fitness in them, how came such words to be used at all? Does not a loud explosion rend the consciousness upon which it abruptly breaks, in twain? No; for even into our awareness of the thunder the awareness of the previous silence creeps and continues; for what we hear when the thunder crashes is not thunder pure, but thunder-breaking-upon-silence-and-contrasting-with-it. Our feeling of the same objective thunder, coming in this way, is quite different from what it would be were the thunder a continuation of previous thunder. The thunder itself we believe to abolish and exclude the silence; but the *feeling* of the thunder is also a feeling of the silence as just gone; and it would be difficult to find in the actual concrete consciousness or man a feeling so limited to the present as not to have an inkling of anything that went before."

I enhver bevægelse fra punkt til punkt ligger altså ikke kun risikoen for rastløse afbrydelser, men også muligheden for flydende integration. Associationer, sammenkædninger, paralleller, sammenligninger, synteser, genkaldelser og årsagskæder er alle sidelæns bevægelser, der gives nye muligheder i @-paradigmet.

Man kan også anskue @-paradigmet som samtaleparadigme, eller i det hele taget som det sociale paradigme. En samtale er en punktstruktureret bevægelse, og kun af pladshensyn pålægger vi vores samtaler en begrænset og afgrænsende rumforståelse, blandt andet så vi kan gå ind i og ud af dem. I det klassiske

paradigme rager det ikke nogen andre, hvad man sidder og fordyber sig i. Men i @-paradigmet engagerer man sig involverende og ofte på basis af andre.

Hvori @-paradigmets problemer og begrænsninger består, ved vi endnu ikke rigtigt. For en anerkendelse af disse kræver, at man først anerkender paradigmet og ikke blot beskuer de nye strukturer og medier fremmedangst igennem den klassiske model. Ligeledes er det endnu uklart hvilken længerevarende betydning @-paradigmet har for det boglige medium. Ét bud kunne være, at bogen efterhånden vil udvikle en mere homogen identitet både form- og indholdsmæssigt. Det fysiske opslagsværk har for eksempel for længst reelt mistet sin berettigelse idet opslaget er en sidelæns bevægelse pakket ned i en vertikal form. Videnskaben er også i høj grad en sidelæns færende aktivitet. Men det litterære værk forbliver primært vertikalt.

Hvorledes @-paradigmet påvirker vores dannelse, viden og intelligens er endnu også uvist. Men sikkert er det, at vores (ud)dannelsesinstitutioner endnu har til gode at tage @-paradigmet helt alvorligt. Vi benytter for eksempel i høj grad den skriftlige eksamen, hvor erkendelsen testes i en snæver tids- og rumafgrænsning. Og det er i det hele taget typisk ikke tilladt at tale med nogen, når man testes, som om det var muligt at nå "ind" til en oprindelig, individuel erkendelse ved at isolere subjektet mest muligt.

Men den største udfordring ligger formentlig i emotionelt at anerkende, at den sidelæns bevægelse og dermed @-paradigmets essens altid har eksisteret, at bevidstheden er uendelig og erkendelsen dybt social og evigt foranderlig. Følelser har en præference for statiske tilstande og replay, men bevidstheden flyder.

Referencer

- Baudrillard, J (1988). *The Ecstasy of Communication*. Semiotext(e) Foreign Agents Series. Brooklyn (NY): *Autonomedia*, pp. 11-27
- James, W (1892). *The Stream of Consciousness*. Psychology. Chapter XI. Cleveland & New York: World.
- Klingberg, T (2008). *The Overflowing Brain. Information Overload and the Limits of Working Memory*. Oxford University Press. Shapiro, Lawrence. 2011. *Embodied Cognition*. New York: Routledge Press.
- Noam, E (1995). *How Books Will Become the Dumb Medium*. Speech at the American Library Association.
- Turkle, S (2011). *Alone Together*. New York. Basic Books.